

## **СТАНОВИЩЕ**

**от проф. д-р Иван Камбуров**

**за дисертационния труд на доц. д-р Татяна Петрова Батулева-Кънчева**

### **ОСОБЕНОСТИ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ФЕМИНИСТКИ ТЕОРИИ НА РАЗЛИЧИЕТО**

**за придобиване на научната степен „доктор на философските науки“  
по научната специалност 2.3 Философия (Съвременни философски учения)**

Уважаеми членове на научното жури,

За становище ми е представена дисертацията на доц. д-р Татяна Батулева, която изследва изключително актуален за нашето настояще, както във философски, така и в социален план, проблем – философии на различието, предметени в съвременните феминистки теории, представени основно във френската философия.

Този текст е първият систематичен анализ в българската философска мисъл, посветен на феминисткия тип деконструкция, пропуснат през методологическата оптика на различието в съвременното философско пространство, при което „различието да бъде мислено преди всяка възможна идентичност“ (с. 5).

Причината за този подход според автора е в „подчертано философския характер на феминистките теории на различието, в които се обговарят такива понятия като другост, отговорност, различие, универсално, релация, субект, признание“, както и се извеждат социалните проекции на феминистките теории – „запазването или премахването различията между половете“, което се приема като фактор за предефиниране на света (с. 5-6). Актуалността на тази тема е и във факта, че „феминистките теории на различието се ситуират, от една страна, като опозиция на феминизма на равенството, а от друга, на конструктивистките джандърни теории“ (с. 6).

Формулирани са обектът на това изследване – „съвременните феминистки теории на различието“, и неговият предмет – „философските рефлексии върху различието в съвременните феминистки теории, в които различието играе основна смислообразуваща роля при запазване на дистинкцията мъжко-женско“ (с. 11). Целта на този съдържателен философски текст е в „извеждането на особеностите на

съвременните феминистки рефлексии върху различието“, при което „джендърните теории присъстват само там, където текстът дава повод за сравнение“ (с. 11-12).

Основният философски дискурс на дисертацията има за методологическа основа историко-философското предметяване на категорията „различие“ (лат. *distinctus*) и, тъй като останалите колеги подробно са рецензирали съдържателната част на текста, ще се опитам да представя постмодерния подход към този онтологичен принцип като философски фон, на който кристализират теоретичните трудности и противоречивостта на съвременните феминистките теории за различието, които авторът на дисертацията не само констатира, но и логически извежда.

В какво е философският смисъл на „различието“? И. Кант казва, че да се различават някакви вещи и да се познава различието между вещите не е едно и също. Докато първото не изисква способност за съждение, то второто изисква, при това съждението за различие се мисли като отрицание на равенството. От многото аспекти на различието в дисертацията се предметява логическият аспект – т.е. изследват се типа на отношенията, които се характеризират със свойство за антирефлексивност и симетричност. Става въпрос за отношения, които са допълнителни спрямо отношението за равенство или за тъждество. В случая е важно да подчертаем гносеологическия аспект на различието между познаваемите обекти, което означава тяхното несъвпадане по някакъв (дискриминиращ) признак или свойство. При това фактът на различие между обектите по този различаващ признак не изключва тяхното сходство по други признаци, които взаимно се пресичат. Но едновременното съществуване на сходство и различие е възможно само за различието в по-широк смисъл. Когато обектите се сравняват конкретно, тяхното различие изключва тяхното тъждество и обратно.

Спрямо съвременната философска традиция – различието е парадигмата, през която рефлексивната оптика на постмодерната философия характеризира съвременния (посткласически) тип философстване, за разлика от класическия тип, който тя оценява като „философия на тъждеството“ (Хегел заявява, че „добрата философия“ се отличава от „недобрата“ със своето разбиране за „тъждеството“). Основания за подобен подход се извеждат от ориентацията на М. Хайдегер към философия на онтологичното „различие“. С това се нарушава класическата познавателна процедура, а именно – тъждеството на субекта със самия себе си създава възможността за познание, както и „трансцендентално единство на аперцепцията“, при това самото понятие е тъждество. Деконструира се и класическият онтологичен принцип – „да съществуваш – означава да си тъждествен“. На този фон се оповестява „смъртта на субекта“ (Фуко). Излизането от

онтологията на понятието представя философия на „различието“ като друга битийна оптика, която създава симулативно пространство на мислене, това е своеобразен „протест (революция) против разума“, търсене на други форми за разбиране.

Тук не е мястото за полемизиране, но бих поставил въпроса – има ли основание за такъв подход при положение, че с езиковите форми се обхваща само крайната реалност и примерно, основавайки се на принципа на квантовата механика за „неопределеността“, самото понятие за „реалност“ предизвиква смущение?! Можем ли и как можем да говорим тогава за „другото“?

Във философски план подобен подход поражда нови модели на постмодерната философия – отказ от възможността за конституиране на онтологии като концептуални модели на битието, отказ на нравствената философия от претенцията за създаване на единна и абсолютна етика, заменяйки ги с особена постмодерна „чувствителност“.

Постепенно се утвърждава постмодерният „лозунг“ – „да живее множественото“ (Ж. Делюз, Ф. Гатари). Абсолютизира се една от страните на единството между различие и тъждество спрямо нещата, при което се деструктурира устойчивостта, която се проявява като тъждество на изменящия се обект със самия себе си, като различие в тъждеството. Постмодерният подход предполага, че „различието е в центъра, а еднаквото в периферията“.

В постмодерната философия понятията „различие“, „различаване“ (*Differance*) получават парадигмален статус, защото единното, тъждествено на себе си и затворено битие не може да комуникира, тъй като комуникативността предполага някаква форма на несъответствие, асиметрия, т.е хаос. Според Ж. Делюз (1925-1995) „различие“-то е действителното, „истинно философско начало“, „битието е Различие“, „съвременната мисъл се поражда, чрез загуба на тъждеството, (...) тъй като в тъждеството човек не преживява Бога, тъждеството на субекта не преживява субстанциалното тъждество“. Логичният извод, който може да се направи е, че за субекта в чисто културен контекст единственият достъпен на тъждеството статус е статусът за симулация. Концепцията за „симулациите“ обозначава виртуалния характер на съвременната реалност. Тази теория за симулакрумите (1981) (лат. *simulacrum*, фр. *simulacres*, от *simulation* – симулация (образ, знак), „правдоподобно подобие“, зад което не стои нещо реално, копие като невярно подражание, на което оригиналът е загубен) е разработена от Ж. Бодрияр (1929-2007). Симулакрум-ът е знак, който разрушава реалността и като такъв е истина. „Ние живеем в епохата на симулакрумите“ (Бодрияр), епоха на хиперреалност, в която връзката между предметите, явленията и техните знаци е нарушена. Това позволява

излизане отвъд класическите „бинарни“ (субект-обект; реално-въображаемо; оригинално-вторично; вътрешно-външно; мъжко-женско) ценностни опозиции. По този начин социалността отстъпва място на симулациите. Понятието за истина се дискредитира. Истината – това са симулаторите, които определят нашия свят. На мястото на реалността идва хиперреалност, която е повече от реална. Основна нейна характеристика е „транспарентността“ (видимото, прозрачното). Но за постмодерната философия „различието“ е само началото на този процес, в който се намира нашето съвремие. Краят – това е неразличимостта.

Висш стадий на това развитие е дифузията на ценности (фракталността – хаос от частици) – което предполага отсъствие на всякакви ценности – няма добро и зло, съществуващото продължава да съществува без смисъл и като „раково образование“ западната цивилизация се реализира в проект на безкрайно „атемпорално“ клониране на „своите клетки“ – път, в който вещите, знаците и действията се освобождават от своите идеи, същности, смисли и ценности като едно безкрайно самовъзпроизводство. Според Бодрияр основата на подобен тип „клониращо“ се общество е „обща транссексуалност“ – „преди тялото е метафора на душата, след това метафора на пола, днес това е несъпоставимо, то (тялото) е само вместилище на метастази и механическо развитие на техните процеси, място, където се реализира безкрайно програмиране без каквато и да било възвишена цел“. По такъв начин теоретичният финал на този постмодерен подход започва „от различието и завършва в неразличимостта“, тъй като този „вирусен процес“ на неразличимост на битието е универсален процес, който го превръща в „транс“ – политика, етика, сексуалност, икономика и т.н. Транссексуалността се свързва с изкуственото – смяна на пола или игра на знаци – дрехи, морфология, жестове при травеститите, като след този маскарад се появява желанието – симулация на еротичното, което се предметява като хаос - транссексуалено беззаконие. Това е хиперреалност-симулация, при която жената е повече жена. Този „оргиастичен“ процес поставя пред света въпроса за търсене на своята родова и полова идентичност на фона на знаците и желанията, превръщайки част от хората в транссексуали. Развитие на генните технологии поставя въпроса дали човекът е човек или виртуален елемент, или сексуалните превъплъщения освобождават всички виртуални аспекти на желанията и ни поставят въпроса: дали мъжът е мъж или же, т.е. хората се разочароват от своя ум и постепенно, поверявайки своя интелект на „машината“ (като изкуствена протеза наред с очилата и контактните лещи), както казва Бодрияр – човек се освобождава от всякаква претенция на знание. Песимизмът на този

постмодерен подход е очертан: „има виртуална реалност, в която всички наши физиологични и социални функции (памет, афект, интелект, сексуалност, работа) постепенно стават безполезни. Съществуването на хората в социума ще се промени до неузнаваемост, като под въпрос се поставя дори биосоциалната природа на човек. Сферата, която оставя някаква надежда на хората да съхранят своята собствена идентичност, е сферата на личностната психолого-феноменологична конституираност, сфера, която се изследва в част от феминистките рефлексии в този дисертационния текст на доц. д-р Батулева.

Дисертацията е в обем от 218 стр., увод, 7 глави (34 параграфа), заключение, библиография (192 заглавия) на български, френски, английски, испански и руски ез., публикации и философски преводи по темата. Авторефератът в обем от 52 стр. съдържателно следва структурата на дисертацията и напълно възпроизвежда нейното съдържание. В автореферата коректно са отразени приносните моменти на разработката, обобщени са резултатите на изследването и са концептуализирани тезите за защита. Съпътстващите документи са в съответствие със закона и другите нормативни документи, които уреждат процедурата.

В първа глава се анализира етиката на половото различие на Люс Иригаре (1930) (психоаналитик и философ), която се реализира като отворена двусубектна култура (с. 15-49). Философският принос на Иригаре е в това, че аз-ът, разтваряйки се в другия(ата), запазва и обратния път към себе си. Концепцията на Иригаре става обект на активна критика във феминистките кръгове (основно от американския континент) като аполитична елитарна дейност, проблематизираща вродените биологични различия. Върху нейната философско-етическа концепция оказват влияние идеите на Хайдегер и Левинас, при това нейният деконструктивистки подход се корени в понятието „битие в света“ (Хайдегер). Според нея битието преди всичко е пространствено, телесното битие на жена престава да бъде „място за другите“ и става „битие в себе си“. Според нас същността на концепцията за „женското“ като процес на ставане-откритост за изменение при Иригаре може накратко да се изрази така: „Тя (жената) не е едно, нито две...“, защото ставането няма предел, това е принцип на множеството и безкрайната делимост. Този процес може да бъде постигнат не с логоцентричния език за крайното, а асоциативно. Може би това предопределя и нерядко заеманата от нея позиция на „истеричен“ субект на рефлексия, който чрез тази форма излиза извън рационалния предел на мислене.

Във втора глава различието се представя като игра, имаща за пресечна точка биологичното и културата (с. 50-74). Основен изразител на подобна рефлексия е постфеминистката теория на смесеността (баланса) на Силвиан Агасински (1945). От една страна, то е извлечено от природни дадености, но, от друга, придобива своя пълен смисъл, само ако е култивирано. Дисертантът акцентира върху един от основните теоретични моменти в концепцията на Агасински – „възможно ли е джендърът като конструкт, означаващ социално обусловените роли и променливите особености на индивидите като функция на пола, да заличи изначалната дистинкция мъж-жена?“ Отговорът на този въпрос е в признаването на двата пола, но тяхното многообразно смесване като сексуалности предпоставя дебата „различие – джендър“.

В трета глава се рефлексира върху различие-то и етика на грижата (75-97с.). Този подход установява връзка между женската психология и многообразието от морални проблеми в контекста на отворен, релационен феминистки субект.

В следващата глава различията функционират като игрови онтологизъм и основа за това е номадният субект (98-119 с.). В дебата есенциализъм-антиесенциализъм се анализира феминисткият проект на Рози Брайдоти (1954), в който различието преминава през различни степени - интерконекции. Този подход е заимстван от тезите на Ж. Делюз за половото различие, които се приемат като „врата, откриваща пътя към разбирането на всички останали различия и техен страж“. Тук ясно откриваме етап от методологическото развитие на постмодерното виждане за етапната еволюция от различието към неразличимост на „реалността“.

В пета глава (с.120-151) се синтезира приносът на феминистката философия като теоретичен универсализъм за различието през концептите равенство, различие и паритет. Дисертантът извежда тезата, че, независимо от инвариантността, именно феминистките „прочити“ експлицират неизбежната свързаност на различие и универсално.

Следващите две глави представят съвремените ракурси на връзките феминизъм – майчинство и битие-с-другия.

Ще отбележим, че, както в текста на дисертацията, така и в тезите за защита доц. д-р Батулева ясно заявява и отстоява своята теза, че на този исторически етап, в качеството си на деконструктивистки проект, феминистките теории на различието, изхождайки от реабилитирането на женското, в „крайна сметка се изграждат като философии на заедността, в които битието-с-другия играе водеща роля“, като акцентът

върху различието е основа на нов тип свързаност, съхраняваща другостта и на двете страни.

Бих искал да подчертая като особено достойнство на работата и нейния автор способността за синтетичност на мисленето, което е видно по изведените в тезисна форма резултати от изследването, които са коректни и правилно формулирани спрямо изложеното съдържание. Нещо повече, на основата на точно формулираните осем съдържателни тезисни извода доц. д-р Батулева извежда и 4 приносни момента, които напълно съответстват на представения съдържателен текст.

Констатирам, че авторефератът на дисертанта отразява коректно, както структурата и съдържанието на дисертацията, така и формулираните теоретични резултати, тезите, които са издигнати за защита, така и приносните тези в декларацията за оригиналност. Дисертантът е апробирал своите идейни резултати в 51 статии и преводи след последната хабилатация.

Нямам съвместни публикации с докторанта.

Изхождайки от представения текст, от показаната от докторанта аналитичност, теоретична коректност, способност правилно да формулира, организира и изследва даден теоретичен предмет, от академичния стил, а така също и от постигнатите в представената дисертация теоретични резултати в съответствие с изискванията на чл. 12(4) от ЗРАСРБ за теоретични обобщения, значителен оригинален принос и решение на научни въпроси, като член на научното жури ще гласувам напълно убедено за присъждане на доц. д-р Татяна Петрова Батулева-Кънчева научната степен „доктор на философските науки“.

Проф. д-р Иван Камбуров

02.08.2018 г.

София